

**Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΕΝΟΣ ΟΜΙΛΟΥ ΡΗΤΟΡΙΚΗΣ ΣΤΗΝ
ΕΠΙΔΟΣΗ ΣΤΟ ΜΑΘΗΜΑ ΤΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΓΛΩΣΣΑΣ: ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΑΠΟΨΕΩΝ
ΜΑΘΗΤΩΝ/ΤΡΙΩΝ ΚΑΙ ΚΑΘΗΓΗΤΩΝ/ΤΡΙΩΝ***

**THE IMPACT OF A RHETORIC CLUB ON
PERFORMANCE IN MODERN GREEK LANGUAGE
SUBJECT: RECORDING THE OPINIONS
OF STUDENTS AND TEACHERS**

Δημήτρης Βοζίκας

Υποψήφιος διδάκτορας

Τμήμα Εκπαίδευσης και Αγωγής στην Προσχολική Ηλικία

Ε.Κ.Π.Α.

dibozi@ecd.uoa.gr

Περίληψη

Η παρούσα έρευνα εστιάζει σε ένα από τα θεμελιώδη στοιχεία της εκπαιδευτικής διαδικασίας, την επίδοση των μαθητών/τριών. Ειδικότερα, διερευνά τις απόψεις μαθητών/τριών και καθηγητών/τριών αναφορικά με το αν ο εξεταζόμενος όμιλος Ρητορικής επηρεάζει την επίδοση των μαθητών/τριών - μελών του, στο μάθημα της Νεοελληνικής Γλώσσας. Για την έρευνα του ζητήματος αξιοποιήθηκε τόσο η ποσοτική, όσο και η ποιοτική ερευνητική μέθοδος, με χρήση αυτο-συμπληρούμενου ερωτηματολογίου, καθώς και ημιδομημένης συνέντευξης. Από την ανάλυση των αποτελεσμάτων προκύπτει ότι, σύμφωνα με τους/τις μαθητές/τριες και τους/τις καθηγητές/τριες, ο συγκεκριμένος όμιλος Ρητορικής, με την καλλιέργεια δεξιοτήτων που ανάγονται σε όλα τα στάδια παραγωγής προφορικού ή γραπτού κειμένου (προσυγγραφικό/προομιλητικό, κυρίως συγγραφικό/ομιλητικό, μετασυγγραφικό/μεθομιλητικό), συμβάλλει στη βελτίωση των μαθητών/τριών σε επίπεδο επιχειρηματολογίας, δόμησης του λόγου και έκφρασης και δημιουργεί ευνοϊκές προϋποθέσεις για τη βελτίωση της επίδοσής τους στο μάθημα της Νεοελληνικής Γλώσσας.

Λέξεις κλειδιά

Σχολική επίδοση, Νεοελληνική Γλώσσα, όμιλος Ρητορικής, ποσοτική μέθοδος, ποιοτική μέθοδος, εκπαιδευτική διαδικασία.

Abstract

The present research focuses on one of the fundamental elements of the educational process, student performance. In particular, it investigates the views of students and teachers regarding whether the rhetoric club under study affects the performance of the students participating in it, in the Modern Greek Language subject. For the research of the issue, both quantitative and qualitative research methods were used (self-completed questionnaire and semi-structured interview). The analysis of the results shows that, according to the students and the teachers, the rhetoric club under study, with the cultivation of skills that cover all stages of oral and written text production (pre-writing/pre-speaking stage, while writing/while speaking stage, post-writing/post-speaking stage), contributes to the improvement of students in terms of argumentation, speech structure and expression, and creates favorable conditions for improving their performance in the Modern Greek Language subject.

Key words

School performance, Modern Greek language, rhetoric club, quantitative method, qualitative method, educational process.

0. Εισαγωγή

Η βελτίωση της επίδοσης των μαθητών¹ αποτελεί μια καίρια θεματική, που απασχολεί την εκπαιδευτική κοινότητα καθώς και την εκπαιδευτική έρευνα. Η κατανόηση των παραγόντων και των διαδικασιών που συμβάλλουν στη βελτίωση της επίδοσης των μαθητών μπορεί να συνεισφέρει στην ανάδειξη νέων διδακτικών μεθόδων, καθώς και στη συνολική αναβάθμιση του εκπαιδευτικού έργου. Η παρούσα έρευνα εντάσσεται στο πλαίσιο αυτό, εστιάζοντας στο ζήτημα της επίδοσης των μαθητών στο μάθημα της Νεοελληνικής Γλώσσας, ενός μαθήματος που, λόγω των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του (Μήτσης, 2019: 150-154), διαδραματίζει σημαντικό ρόλο, στο σχολικό πρόγραμμα. Συγκεκριμένα, επιχειρείται η συσχέτιση της επίδοσης των μαθητών στο μάθημα της Νεοελληνικής Γλώσσας με τη συμμετοχή τους σε έναν όμιλο Ρητορικής.

1. Ανασκόπηση βιβλιογραφίας

Η μελέτη της επίδρασης των σχολικών ομίλων στην επίδοση των μαθητών αποτελεί ένα ζήτημα που έχει απασχολήσει τα τελευταία χρόνια την εκπαιδευτική έρευνα. Η θετική επίδραση των δραστηριοτήτων πέραν του Αναλυτικού Προγράμματος επιβεβαιώνεται, μάλιστα, από τα ευρήματα αρκετών ερευνών (Balcer & Gunduz, 2012, Feldman & Matjasko, 2005, Freeman, 2017, Lipscomb, 2007).

Παράλληλα, τα τελευταία χρόνια, έχει αναπτυχθεί ιδιαίτερο ενδιαφέρον σε εθνικό και διεθνές επίπεδο, όσον αφορά στην αξιοποίηση της Ρητορικής, με στόχο την ανάπτυξη των

γλωσσικών και διανοητικών ικανοτήτων των μαθητών. Η Ρητορική, βέβαια, υφίστατο ως αντικείμενο διδασκαλίας ήδη από την αρχαιότητα (Pernot, 2005: 72-75). Αποτελούσε, μάλιστα, μία από τις «επτά ελεύθερες τέχνες» (Τσάφος, 2014: 162-163) και οι νεαροί Αθηναίοι τη διδάσκονταν, μαθητεύοντας σε σχολές όπως αυτή του Ισοκράτη. Σημαντική ήταν και η συμβολή στοχαστών όπως είναι ο Αριστοτέλης, που επέδρασαν καταλυτικά στην εξέλιξη της Ρητορικής και στην ανάπτυξη ευρύτερων προβληματισμών, όσον αφορά στις βασικές αρχές της (Pernot, 2005: 75-80). Η Ρητορική παρέμεινε στο προσκήνιο για πολλά χρόνια, μέχρι και τις απαρχές της νεωτερικότητας, ως διδακτικό αντικείμενο ιδιαίτερου κύρους που συμβάλλει στην διαμόρφωση μιας ολοκληρωμένης προσωπικότητας.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα ένταξης της Ρητορικής στο σύγχρονο εκπαιδευτικό πλαίσιο αποτελεί η διοργάνωση αγώνων αντιλογίας (debate), που λαμβάνουν χώρα είτε κατά τη διάρκεια του μαθήματος, είτε στο πλαίσιο ομίλων² Ρητορικής (Φρυδάκη, 2009: 167, Trapp et al., 2005: 182), που αξιοποιούν την παραπάνω μέθοδο για την επίτευξη των σκοπών τους. Μελετώντας την ελληνική και διεθνή βιβλιογραφική βάση οδηγούμαστε στο συμπέρασμα ότι η συμμετοχή σε αγώνες αντιλογίας συμβάλλει ώστε οι μαθητές να αναπτύξουν αυτοπεποίθηση, κριτική σκέψη, ικανότητα διατύπωσης επιχειρημάτων, υπεράσπισης απόψεων και επίλυσης προβλημάτων (Εγγλέζου, 2013: 114, Λουτριανάκη, 2007: 258, Freeley & Steinberg, 2009: 29-30, 35-37, Rapanta, 2019: 41, Snider & Schnurer, 2002: 52-55). Μέσω των δραστηριοτήτων αυτών, βελτιώνεται επίσης η ικανότητα των μαθητών να κατανοούν και να παράγουν συγκροτημένο γραπτό λόγο (Freeley & Steinberg, 2009: 33-34). Παράλληλα, η διοργάνωση αγώνων αντιλογίας στο πλαίσιο του μαθήματος αποτελεί έναν τρόπο ενίσχυσης του ενδιαφέροντος των μαθητών και της ενεργής συμμετοχής τους στη μαθησιακή διαδικασία, μέσα από τη συλλογική οικοδόμηση της γνώσης (Λουτριανάκη, 2007: 258-259, Baker, 2009, Freeley & Steinberg, 2009: 28-29, Nussbaum, 2012: 115-116, 131, Snider & Schnurer, 2002: 47-48, 55-56). Ορισμένοι μελετητές, μάλιστα, επισημαίνουν ότι μέσω των αγώνων αντιλογίας διαμορφώνονται ενεργοί πολίτες, που συμμετέχουν στις κοινωνικές εξελίξεις και αμφισβητούν³ τους κυρίαρχους «Λόγους» (Εγγλέζου, 2018, Snider & Schnurer, 2002: 169-170).

2. Μεθοδολογία

Το κύριο ερευνητικό ερώτημα της παρούσας μελέτης εστιάζει στις απόψεις μαθητών και καθηγητών αναφορικά με το αν η συμμετοχή των μαθητών σε έναν όμιλο Ρητορικής επηρεάζει την επίδοσή τους στο μάθημα της Νεοελληνικής Γλώσσας, μέσα από την καλλιέργεια δεξιοτήτων που ανάγονται στα επιμέρους στάδια παραγωγής προφορικού και γραπτού λόγου.

Τα επιμέρους ερευνητικά ερωτήματα που τίθενται είναι τα εξής: Οι μαθητές-μέλη του ομίλου και οι καθηγητές-υπεύθυνοι του ομίλου, πιστεύουν ότι με τη συμμετοχή τους στις δραστηριότητες του ομίλου Ρητορικής,

- οι μαθητές καλλιεργούν τις δεξιότητες που μπορούν να αξιοποιηθούν στο προσυγγραφικό/προ-ομιλητικό στάδιο στο μάθημα της Νεοελληνικής Γλώσσας;
- οι μαθητές βελτιώνονται ως προς τις δεξιότητες που σχετίζονται με το κυρίως συγγραφικό/ομιλητικό στάδιο στο μάθημα της Νεοελληνικής Γλώσσας;
- οι μαθητές αναπτύσσουν δεξιότητες που αφορούν στο μετασυγγραφικό/μεθομιλητικό στάδιο στο μάθημα της Νεοελληνικής Γλώσσας;

Ως ανεξάρτητη μεταβλητή, λοιπόν, στην έρευνα αυτή ορίζεται η συμμετοχή των μαθητών σε έναν όμιλο Ρητορικής. Οι όμιλοι που οργανώνονται από την σχολική κοινότητα εντάσσονται στις δραστηριότητες πέραν του Αναλυτικού Προγράμματος (extracurricular activities) (Bartkus et al., 2012: 698). Με τον όρο αυτό υποδηλώνονται οι δραστηριότητες που δεν αποτελούν μέρος του Αναλυτικού Προγράμματος και διοργανώνονται συνήθως με ευθύνη του σχολείου. Οι μαθητές συμμετέχουν εθελοντικά σε αυτές και δεν βαθμολογούνται για την επίδοσή τους.

Ο όμιλος Ρητορικής⁴ με τον οποίο ασχολείται η παρούσα έρευνα λειτουργεί σε Πειραματικό σχολείο. Κατά την περίοδο εκπόνησης της έρευνας διένυε το τρίτο έτος της λειτουργίας του. Κάθε χρόνο δηλώνουν συμμετοχή στον όμιλο Ρητορικής 15-20 μαθητές, ενώ κατά το σχολικό έτος 2018-2019 συμμετείχαν σε αυτόν 15 μαθητές. Μέσα από τις δραστηριότητές του επιχειρείται η εξοικείωση των μαθητών με την έννοια του επιχειρήματος, καθώς και η ανάπτυξη της κριτικής τους σκέψης και της ικανότητάς τους να διατυπώνουν συγκροτημένο και πειστικό προφορικό λόγο.

Οι μαθητές-μέλη του εξεταζόμενου ομίλου Ρητορικής, κατά το έτος εκπόνησης της έρευνας (σχολικό έτος 2018-2019), συμμετείχαν σε πολλές δραστηριότητες που διοργανώθηκαν από τον όμιλο στο πλαίσιο της σχολικής τους μονάδας. Οι δραστηριότητες αυτές περιελάμβαναν αγώνες αντιλογίας, αυτοσχεδιασμούς, παιχνίδια ρητορικής, διοργάνωση εικονικής δίκης, ασκήσεις αυθόρμητου λόγου, εκφραστική ανάγνωση λογοτεχνικών κειμένων, θεατρικούς αυτοσχεδιασμούς, διοργάνωση debate στο πλαίσιο της σχολικής γιορτής στις 25/3 με θέμα τη σχέση των νεοελλήνων με το κράτος-έθνος, διδασκαλία μιας διδακτικής ενότητας του μαθήματος της Ιστορίας με κεντρικό άξονα στοιχεία της Ρητορικής. Παράλληλα, σε συνεργασία με άλλα σχολεία και φορείς, συμμετείχαν και σε δραστηριότητες όπως οι αγώνες αντιλογίας με σχολεία από όλη την Ελλάδα.

Ως εξαρτημένη μεταβλητή στην παρούσα έρευνα ορίζεται η επίδοση των μαθητών στο μάθημα της Νεοελληνικής Γλώσσας. Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, ως επίδοση του μαθητή ορίζεται «το τι μπορεί να επιτύχει ένα άτομο σε ένα ορισμένο τομέα ως αποτέλεσμα μάθησης, προσπάθειας και συστηματικής εξάσκησης ή ως επακόλουθο της ανάπτυξης σχετικών δεξιοτήτων ή της ύπαρξης αντίστοιχων ικανοτήτων» (Κασσωτάκης, 2013: 30). Στην παρούσα έρευνα, η σχολική επίδοση δεν αντιμετωπίζεται ως στατικό δεδομένο. Αντίθετα, δίνεται έμφαση στη μεταβολή της επίδοσης των μαθητών σε ένα μακροπρόθεσμο πλαίσιο. Εξετάζεται η θετική μεταβολή της σχολικής επίδοσης, που αποτελεί και βασικό στόχο της διδακτικής διαδικασίας.

Στο πλαίσιο της έρευνας, για την αξιολόγηση της επίδοσης του μαθητή στο μάθημα της Νεοελληνικής Γλώσσας, λαμβάνονται υπόψη ορισμένα κριτήρια, όπως αυτά ορίζονταν από τις ισχύουσες εκείνη την περίοδο οδηγίες διδασκαλίας του μαθήματος (Υπουργική απόφαση υπ' αριθμ. 142758/Δ2/04.09.2018 «Οδηγίες για τη διδασκαλία των φιλολογικών μαθημάτων στις Α' και Β' τάξεις Ημερήσιου ΓΕΛ για το σχολικό έτος 2018 – 2019»). Ειδικότερα, σύμφωνα με τις παραπάνω οδηγίες για το μάθημα της Νεοελληνικής Γλώσσας (σσ. 28-29), οι μαθητές, *«αναμένεται να είναι σε θέση:*

- *να κατανοούν τα ζητούμενα του θέματος και να προσδιορίζουν την επικοινωνιακή κατάσταση με βάση την οποία θα συνθέσουν τα κείμενά τους*
- *να παράγουν ιδέες, χρησιμοποιώντας ποικιλία στρατηγικών (π.χ. καταϊγισμός ιδεών, γραφικοί οργανωτές κ.ά.), πηγών πληροφόρησης (έντυπων ή ηλεκτρονικών) και μέσων (μούβι και χαρτί ή ηλεκτρονικά προγράμματα επεξεργασίας κειμένων) [...]*
- *να ανακαλούν τις γνώσεις τους για το γένος του λόγου (π.χ. αφήγηση, επιχειρηματολογία κ.ά.), το κειμενικό είδος (π.χ. άρθρο, προφορική παρουσίαση κ.ά.) και την παράμετρο της επικοινωνιακής περίπτωσης (θέμα, σκοπός, κοινό κ.ά.) προκειμένου να σχεδιάσουν τα κείμενα που θα συντάξουν/εκφωνήσουν [...]*
- *να αξιοποιούν τις γνώσεις τους για το γένος του λόγου (π.χ. αφήγηση, επιχειρηματολογία κ.ά.), το κειμενικό είδος (π.χ. άρθρο, προφορική παρουσίαση κ.ά.) και την παράμετρο της επικοινωνιακής περίπτωσης (σκοπός, κοινό κ.ά.) προκειμένου να συντάξουν/εκφωνήσουν τα κείμενά τους [...]*
- *να εξασφαλίζουν τη συνοχή των προτάσεων και την αλληλουχία των νοημάτων τους (συνεκτικότητα), επιλέγοντας τις κατάλληλες τεχνικές [...]*
- *να αξιοποιούν στρατηγικές διαπροσωπικής προφορικής επικοινωνίας (π.χ. γλώσσα του σώματος, χιούμορ, διακοπή του συνομιλητή με ευγένεια) και προφορικής έκφρασης (π.χ. επιτονισμός, παύσεις, ένταση της φωνής κ.ά.) και να τις χρησιμοποιούν για την επίτευξη των επικοινωνιακών τους στόχων [...]*
- *να αξιοποιούν τις παρατηρήσεις των άλλων (εκπαιδευτικού και συμμαθητών/τριών) για τη βελτίωση του περιεχομένου, της τεκμηρίωσης, της οργάνωσης και της γλώσσας των κειμένων τους [...]*
- *να αντιλαμβάνονται τα δυνατά και τα αδύνατα σημεία τους ως συγγραφείς/ομιλητές/τριες, ώστε να προσδιορίσουν τους τρόπους με τους οποίους θα αναπτύξουν τις δεξιότητές τους να γράφουν και να μιλούν κατάλληλα και αποτελεσματικά*
- *να αναστοχάζονται εκτιμώντας την πορεία των ενεργειών τους σε σχέση με πιθανές δυσκολίες που αντιμετώπισαν και τις λύσεις στις οποίες οδηγήθηκαν»*

Για την προσέγγιση του ζητήματος αξιοποιήθηκε τόσο η ποσοτική, όσο και η ποιοτική ερευνητική μέθοδος, καθώς λόγω της φύσης του ερευνητικού ερωτήματος, θεωρήθηκε προσηφρότερη η χρήση μεικτής μεθοδολογίας. Όσον αφορά στα ποσοτικά χαρακτηριστικά της έρευνας, χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος της δειγματοληψίας σκοπιμότητας, όπως αυτή

περιγράφεται από τους Cohen, Manion και Morrison (2007: 172). Η έρευνα βασίστηκε σε δείγμα 14 μαθητών του Πειραματικού Λυκείου, που διατελούσαν εκείνη την περίοδο ή είχαν διατελέσει κατά το παρελθόν μέλη του Ομίλου Ρητορικής. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε με χρήση αυτο-συμπληρούμενου ερωτηματολογίου, που δομήθηκε με βάση την κλίμακα Lickert (βλ. Παράρτημα). Ως πρότυπο για τη διαμόρφωση της δομής του ερωτηματολογίου χρησιμοποιήθηκε το ερωτηματολόγιο που παρατίθεται από τον Robson (2010: 291-293). Η επιλογή του συγκεκριμένου εργαλείου (δομημένο αυτό-συμπληρούμενο ερωτηματολόγιο) έγινε με κριτήριο τη συμβατότητά του με τα ερευνητικά ερώτημα και τα σχετικά υπο-ερωτήματα. Ειδικότερα, το δομημένο αυτό-συμπληρούμενο ερωτηματολόγιο, λόγω της κλίμακας Lickert που αξιοποιείται, συμβάλλει στην καλύτερη αποτύπωση των απόψεων των μαθητών. Η κλίμακα Lickert αποφέρει ποσοτικά δεδομένα προς ανάλυση, χωρίς, όμως, να περιορίζει ασφυκτικά τους μαθητές στην έκφραση της άποψής τους, λόγω των πολλαπλών επιλογών που προσφέρονται (Cohen et al., 2007: 426). Παράλληλα, εξασφαλίζει τη συνεργασία των μαθητών στην έρευνα (απαιτείται σύντομο χρονικό διάστημα για τη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου). Ως κατευθυντήριοι άξονες για τη διαμόρφωση των ερωτημάτων αξιοποιήθηκαν οι στόχοι του μαθήματος της Νεοελληνικής Γλώσσας, όπως αυτοί παρατίθενται στις οδηγίες διδασκαλίας του μαθήματος (Υπουργική απόφαση υπ' αριθμ. 142758/Δ2/04.09.2018 «Οδηγίες για τη διδασκαλία των φιλολογικών μαθημάτων στις Α' και Β' τάξεις Ημερήσιου ΓΕΛ για το σχολικό έτος 2018 – 2019», σσ. 25-29). Τα εύρος των ερωτημάτων περικλείει όλα τα στάδια παραγωγής ενός προφορικού ή γραπτού κειμένου (Μιχάλης, 2020: 317-338, 2023: 432-434, Σπανός & Μιχάλης, 2012: 162-163). Συγκεκριμένα, μελετώνται το προσυγγραφικό/προ-ομιλητικό στάδιο (διεύρυνση των πνευματικών οριζόντων μέσω της μελέτης κειμένων αναφοράς, επιλογή των πιο ισχυρών επιχειρημάτων για την υποστήριξη μιας θέσης), το κυρίως συγγραφικό/ομιλητικό στάδιο (παραγωγή κειμένου με πειστικά επιχειρήματα, συνεκτική δομή και σωστή έκφραση) και το μετασυγγραφικό/μεθομιλητικό στάδιο (λήψη ανατροφοδότησης από τον εκπαιδευτικό και τους συμμαθητές, καθώς και αξιοποίησή της σε μελλοντικές δραστηριότητες).

Τα ανώνυμα ερωτηματολόγια διανεμήθηκαν στους μαθητές που αποτέλεσαν το δείγμα της έρευνας και συγκεντρώθηκαν μετά τη συμπλήρωσή τους. Η ανάλυση των δεδομένων και η αποτύπωση των αποτελεσμάτων σε πίνακες πραγματοποιήθηκε με χρήση του προγράμματος S.P.S.S. (Statistical Package for Social Sciences), που είναι συμβατό με το σύστημα κωδικοποίησης που αξιοποιείται στο ερωτηματολόγιο και χρησιμοποιείται ευρέως ως αξιόπιστο εργαλείο για στατιστική ανάλυση στις κοινωνικές επιστήμες. Τα δεδομένα καταγράφονται στους σχετικούς πίνακες, σύμφωνα με τα πρότυπα του S.P.S.S. με ακρίβεια δύο δεκαδικών ψηφίων. Στην παρουσίαση των αποτελεσμάτων, για χρηστικούς λόγους, τα ποσοστά στρογγυλοποιούνται (ακρίβεια ενός δεκαδικού ψηφίου).

Παράλληλα, αξιοποιήθηκε και η μέθοδος της ημιδομημένης συνέντευξης, όπως αυτή περιγράφεται από τον Robson (2010: 321, 330-333). Ως πρότυπο για τη διαμόρφωση της δομής του σχεδίου συνέντευξης χρησιμοποιήθηκε το σχέδιο που παρατίθεται από τον Robson (2010: 331-333). Η συγκεκριμένη μέθοδος και το συγκεκριμένο εργαλείο έρευνας

επιλέχθηκαν, διότι κρίθηκε ότι μπορούσαν να διαμορφώσουν ένα ευέλικτο πλαίσιο, χωρίς τους αυστηρούς περιορισμούς της δομημένης συνέντευξης. Το περιβάλλον της ημιδομημένης συνέντευξης, σε συνδυασμό με τον ανοικτό χαρακτήρα των ερωτήσεων του ερευνητή, επιτρέπουν την ολοκληρωμένη αποτύπωση των απόψεων των εκπαιδευτικών, σύμφωνα με τους δικούς τους όρους, χωρίς να χάνεται ο στόχος της συνέντευξης, ενώ, επιπλέον, είναι εφικτή η συλλογή πολλών δεδομένων, που μπορούν να οδηγήσουν στην πληρέστερη απάντηση στο ερευνητικό ερώτημα και στα σχετικά υπο-ερωτήματα. Ειδικότερα, πραγματοποιήθηκε συνέντευξη, με πληροφορητές τους δύο εκπαιδευτικούς που ήταν οι υπεύθυνοι του ομίλου Ρητορικής, και ταυτόχρονα δίδασκαν το μάθημα της Νεοελληνικής Γλώσσας στα τμήματα που ανήκαν οι μαθητές-μέλη του ομίλου. Κρίνεται αναγκαίο να επισημανθεί ότι οι απαντήσεις των μαθητών στα ερωτηματολόγια (βλ. παραπάνω) δεν είχαν κοινοποιηθεί στους εκπαιδευτικούς-πληροφορητές. Στα πρώτα στάδια της συνέντευξης, οι ερωτώμενοι παρουσιάζουν το πλαίσιο δράσης του ομίλου Ρητορικής και τις δραστηριότητες/εκδηλώσεις στις οποίες έχει συμμετάσχει. Στη συνέχεια, μέσω των ερωτημάτων που τίθενται από τον ερευνητή, επιχειρείται η μελέτη της επίδρασης του ομίλου Ρητορικής στην επίδοση των μαθητών-μελών του στο μάθημα της Νεοελληνικής Γλώσσας, και ειδικότερα στην ικανότητα των μαθητών να διατυπώνουν τεκμηριωμένο, δομημένο και πειστικό λόγο.

Όσον αφορά στην ανάλυση των ποιοτικών δεδομένων που αντλήθηκαν από τη συνέντευξη, ως μέθοδος επεξεργασίας τους υιοθετήθηκε η ανάλυση περιεχομένου. Υπό μια ευρεία οπτική, η ανάλυση περιεχομένου ορίζεται ως μια συστηματική μεθοδολογία που μέσα από την απομείωση των δεδομένων αποσκοπεί στην εξαγωγή έγκυρων συμπερασμάτων από συγκεκριμένα κείμενα που μελετά (Τσιώλης, 2014: 62, Mayring, 2015, 367). Για τον σκοπό αυτό, αξιοποιείται συχνά στις κοινωνικές επιστήμες για την ανάλυση κειμένων, όπως Mayring, 2015: 367 οι απομαγνητοφωνημένες συνεντεύξεις (Mayring, 2022: 32-34). Στην παρούσα έρευνα, τα ποιοτικά δεδομένα που αντλήθηκαν από τη συνέντευξη απομαγνητοφωνήθηκαν, και στη συνέχεια κατατάχθηκαν σε επιμέρους τμήματα, κάθε ένα από τα οποία κατατάχθηκε σε μία ή περισσότερες από τις κατηγορίες ανάλυσης, με βάση το σύστημα των κατηγοριών που αναπτύχθηκε (Mayring, 2022: 63-64). Οι κατηγορίες ανάλυσης αποτυπώνουν τους σημαντικότερους στόχους της Νεοελληνικής Γλώσσας στο Λύκειο και, στην αρχική τους μορφή, διαμορφώθηκαν παραγωγικά, με βάση τους κεντρικούς άξονες που αναφέρονται στις οδηγίες διδασκαλίας του μαθήματος και παρατέθηκαν παραπάνω (Υπουργική απόφαση υπ' αριθμ. 142758/Δ2/04.09.2018 «Οδηγίες για τη διδασκαλία των φιλολογικών μαθημάτων στις Α' και Β' τάξεις Ημερήσιου ΓΕΛ για το σχολικό έτος 2018 – 2019», σσ. 25-29). Το τελικό σύστημα των κατηγοριών ανάλυσης διαμορφώθηκε επαγωγικά, κατά τη διάρκεια της έρευνας, μέσα από την αξιοποίηση τόσο των στόχων που αναφέρονται στις οδηγίες διδασκαλίας, όσο και των δεδομένων που αντλήθηκαν από τη συνέντευξη. Οι κατηγορίες ανάλυσης συμπεριλαμβάνουν τις σημαντικότερες δεξιότητες που καλούνται να αναπτύξουν οι μαθητές στο πλαίσιο του μαθήματος της Νεοελληνικής Γλώσσας (πίνακας 1) και παραπέμπουν στα συγγραφικά στάδια που αναφέρθηκαν παραπάνω (Μιχάλης, 2020: 317-338, 2023: 432-434, Σπανός & Μιχάλης, 2012: 162-163).

Πίνακας 1

A) Καλλιέργεια δεξιοτήτων που ανάγονται στο προσυγγραφικό/προ-ομιλητικό στάδιο

A.1.) Παραγωγή ιδεών μέσα από την καταγραφή και αποτίμηση των επιχειρημάτων που κατατίθενται στον διάλογο

B) Καλλιέργεια δεξιοτήτων που ανάγονται στο κυρίως συγγραφικό/ομιλητικό στάδιο

B.1.) Παράθεση πειστικών και σωστά δομημένων επιχειρημάτων, χωρίς νοηματικά χάσματα

B.2.) Αποφυγή σφαλμάτων στην έκφραση, που επιφέρουν παρερμηνείες

Γ) Καλλιέργεια δεξιοτήτων που ανάγονται στο μετασυγγραφικό/μεθομιλητικό στάδιο

Γ.1.) Δημιουργική αξιοποίηση της ανατροφοδότησης που παρέχεται από τους εκπαιδευτικούς και τους συμμαθητές και αναστοχασμός αναφορικά με τα δυνατά και τα αδύνατα σημεία του παραγόμενου λόγου

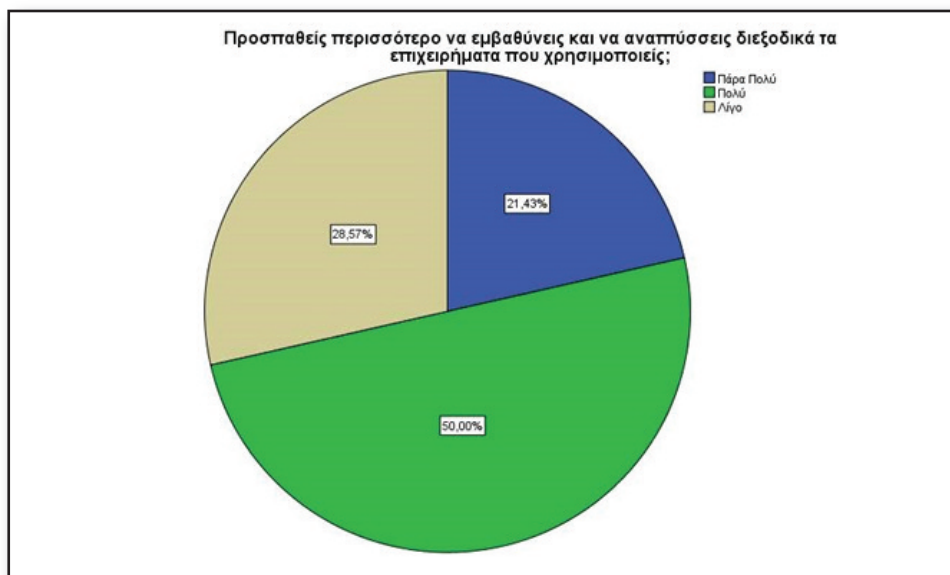
Η έρευνα εκπονήθηκε κατά το διάστημα Μαρτίου-Απριλίου 2019. Ο ερευνητής διέθετε ήδη πρόσβαση στη συγκεκριμένη σχολική μονάδα, στο πλαίσιο της Πρακτικής του άσκησης στο Π.Μ.Σ. «Θεωρία, Πράξη και Αξιολόγηση του Εκπαιδευτικού Έργου», του Παιδαγωγικού Τμήματος Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης του Ε.Κ.Π.Α. Πριν από τη συλλογή των δεδομένων, ο ερευνητής συμμετείχε για σύντομο χρονικό διάστημα στις δραστηριότητες του ομίλου Ρητορικής, ως παρατηρητής, με στόχο τη γνωριμία με τους μαθητές-μέλη του ομίλου και με τις δραστηριότητες στις οποίες αυτοί λαμβάνουν μέρος. Ακολούθησε η συμπλήρωση των ερωτηματολογίων από τους μαθητές και η συνέντευξη με τους δύο εκπαιδευτικούς. Η έρευνα ολοκληρώθηκε με την ανάλυση των ποσοτικών και ποιοτικών δεδομένων, σύμφωνα με τις κατευθύνσεις που παρουσιάστηκαν παραπάνω, και με την εξαγωγή των συμπερασμάτων.

Προτού προχωρήσουμε στην παρουσίαση των αποτελεσμάτων, κρίνεται αναγκαίο να επισημάνουμε ότι, λόγω του μικρού μεγέθους του δείγματος, προτιμήθηκε η ανάλυση των ποιοτικών δεδομένων με το χέρι (hand analysis of qualitative data), με βάση τις κατευθυντήριες γραμμές των Cohen et al. (2007: 476-482) και Creswell (2016: 240-241).

3. Ποσοτικά αποτελέσματα

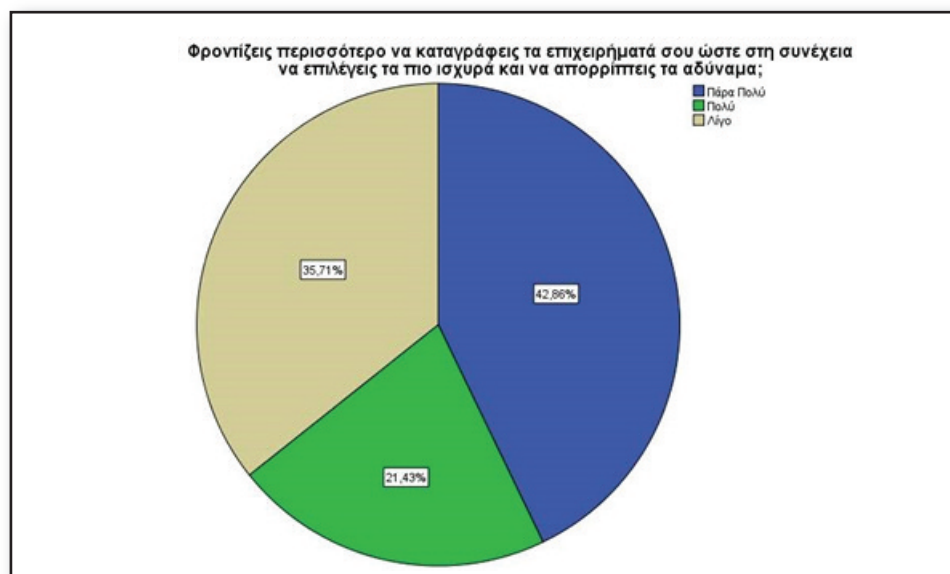
1) Στην πρώτη ερώτηση («Μετά τη συμμετοχή σου στον όμιλο ρητορικής, προσπαθείς περισσότερο να εμβαθύνεις και να αναπτύξεις διεξοδικά τα επιχειρήματα που χρησιμοποιείς;»), 3 μαθητές απάντησαν «Πάρα Πολύ» (21,4 %), 7 μαθητές απάντησαν «Πολύ» (50 %) και 4 μαθητές απάντησαν «Λίγο» (28,6 %) (βλ. πίνακα 2).

Πίνακας 2

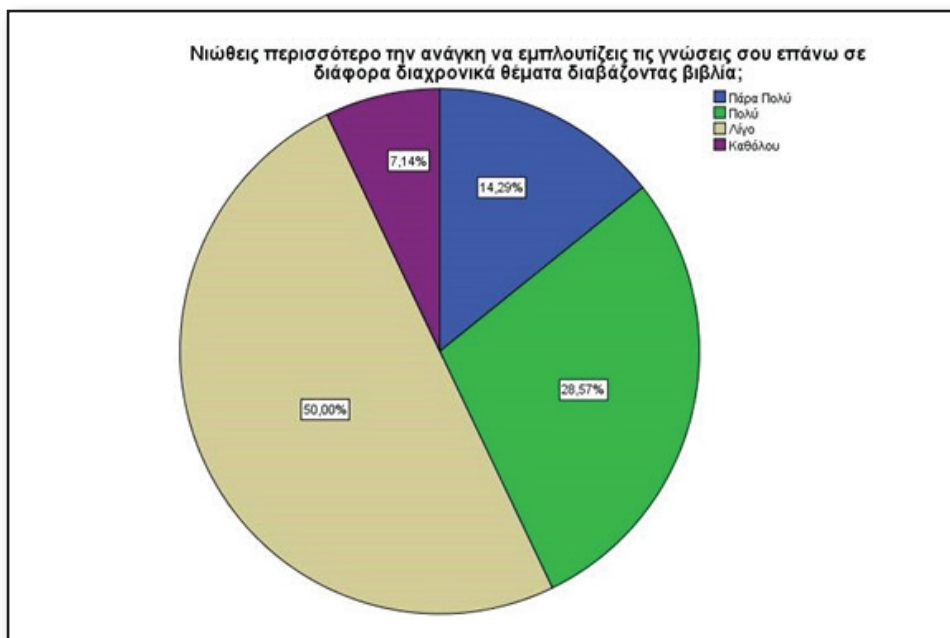
2) Στη δεύτερη ερώτηση («Μετά τη συμμετοχή σου στον όμιλο ρητορικής, φροντίζεις περισσότερο να καταγράψεις τα επιχειρήματά σου ώστε στη συνέχεια να επιλέγεις τα πιο ισχυρά και να απορρίπτεις τα αδύνατα;»), 6 μαθητές απάντησαν «Πάρα Πολύ» (42,9 %), 3 μαθητές απάντησαν «Πολύ» (21,4 %) και 5 μαθητές απάντησαν «Λίγο» (35,7 %) (βλ. πίνακα 3).

Πίνακας 3

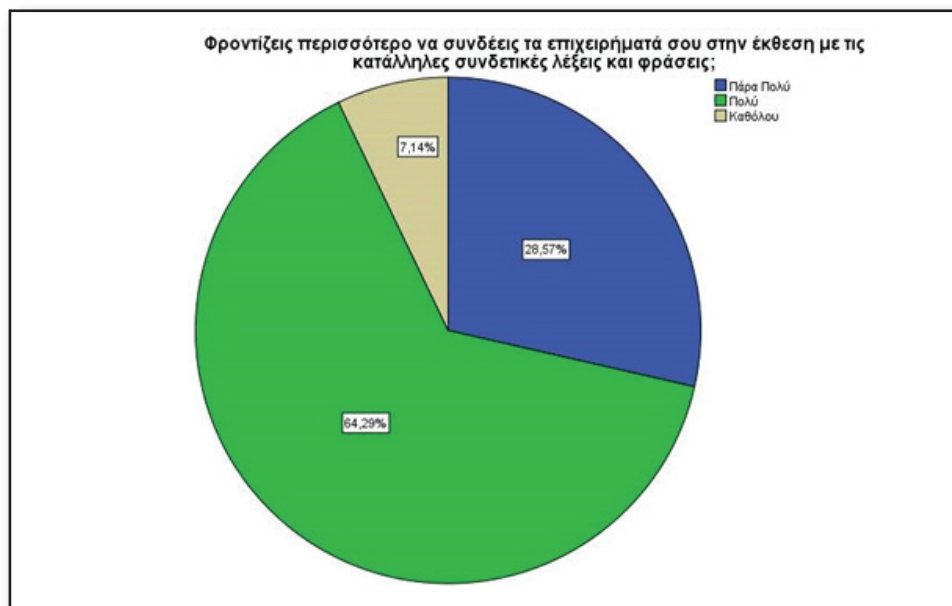
3) Στην τρίτη ερώτηση («Μετά τη συμμετοχή σου στον όμιλο ρητορικής, νιώθεις περισσότερο την ανάγκη να εμπλουτίζεις τις γνώσεις σου επάνω σε διάφορα διαχρονικά θέματα διαβάζοντας βιβλία;»), 2 μαθητές απάντησαν «Πάρα Πολύ» (14,3 %) 4 μαθητές απάντησαν «Πολύ» (28,6 %), 7 μαθητές απάντησαν «Λίγο» (50 %) και 1 μαθητής απάντησε «Καθόλου» (7,1 %) (βλ. πίνακα 4).

Πίνακας 4

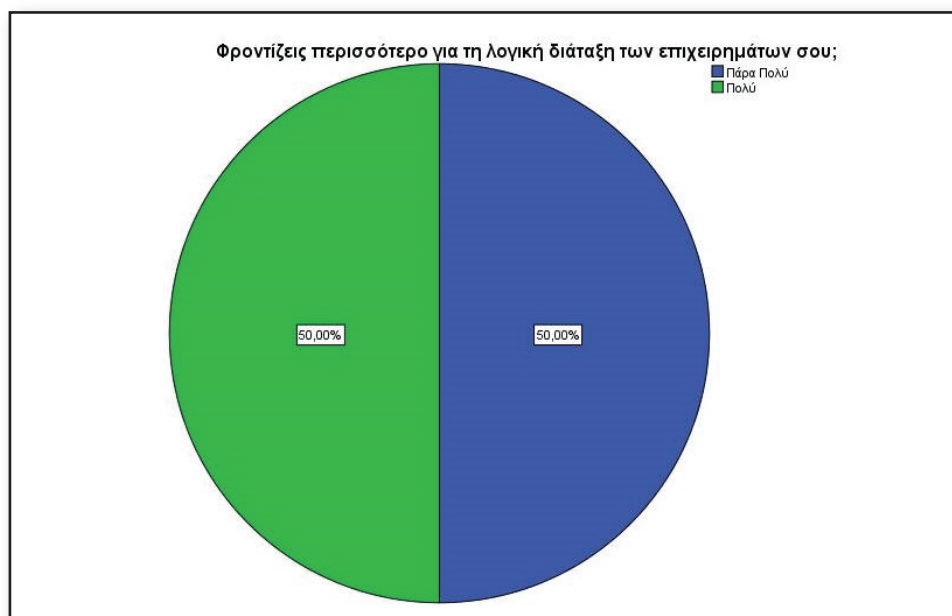
4) Στην τέταρτη ερώτηση («Μετά τη συμμετοχή σου στον όμιλο ρητορικής, φροντίζεις περισσότερο να συνδέεις τα επιχειρήματά σου στην έκθεση με τις κατάλληλες συνδετικές λέξεις και φράσεις;»), 4 μαθητές απάντησαν «Πάρα Πολύ» (28,6 %) 9 μαθητές απάντησαν «Πολύ» (64,3 %) και 1 μαθητής απάντησε «Καθόλου» (7,1 %) (βλ. πίνακα 5).

Πίνακας 5

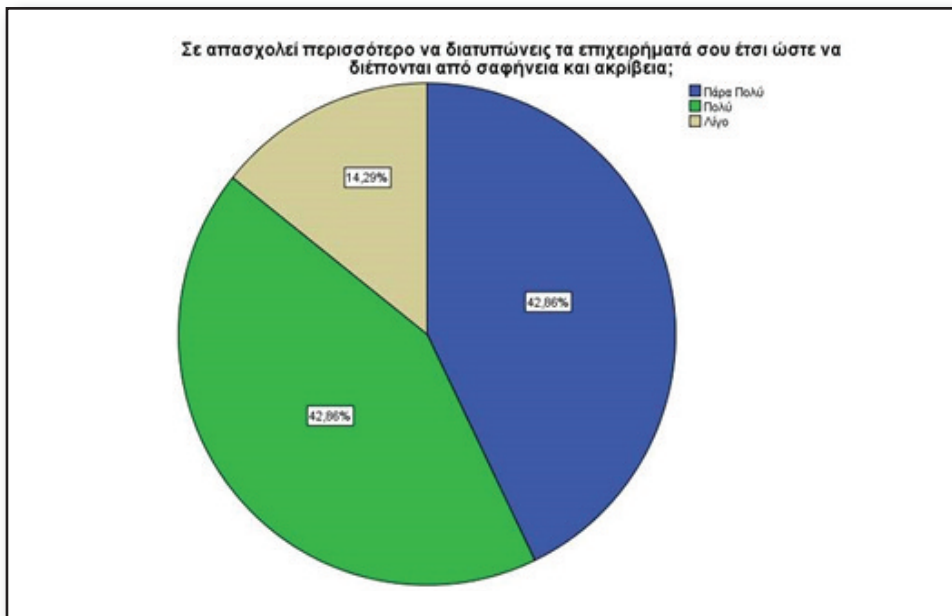
5) Στην πέμπτη ερώτηση («Μετά τη συμμετοχή σου στον όμιλο ρητορικής, φροντίζεις περισσότερο για τη λογική διάταξη των επιχειρημάτων σου;»), 7 μαθητές απάντησαν «Πάρα Πολύ» (50 %), και 7 μαθητές απάντησαν «Πολύ» (50 %) (βλ. πίνακα 6).

Πίνακας 6

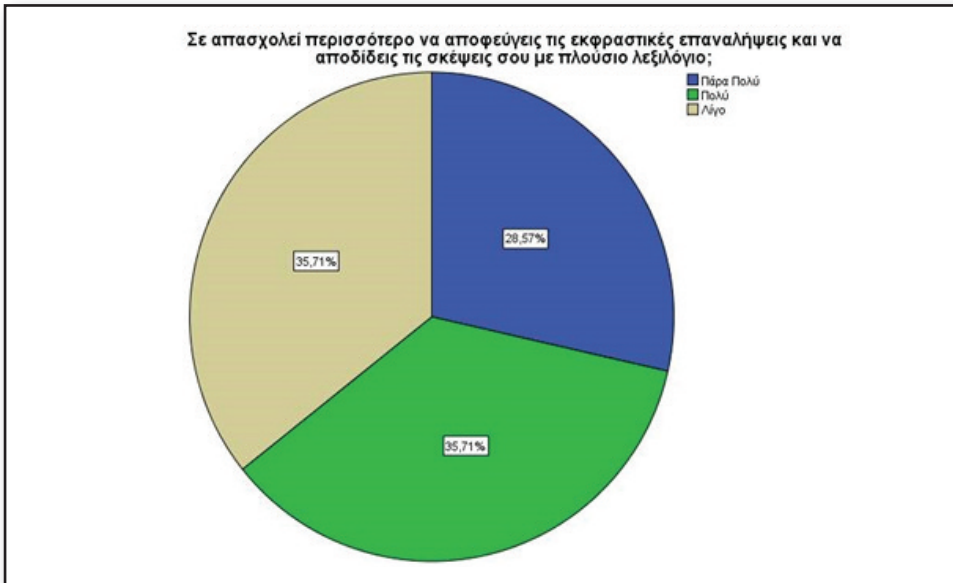
6) Στην έκτη ερώτηση («Μετά τη συμμετοχή σου στον όμιλο ρητορικής, σε απασχολεί περισσότερο να διατυπώνεις τα επιχειρήματά σου έτσι ώστε να διέπονται από σαφήνεια και ακρίβεια;»), 6 μαθητές απάντησαν «Πάρα Πολύ» (42,9 %), 6 μαθητές απάντησαν «Πολύ» (42,9 %) και 2 μαθητές απάντησαν «Λίγο» (14,3 %) (βλ. πίνακα 7).

Πίνακας 7

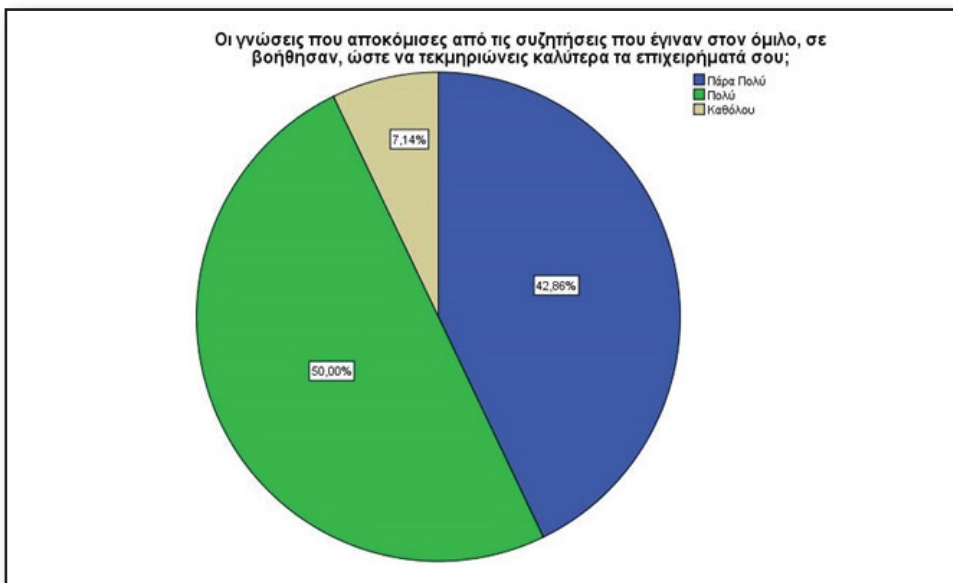
7) Στην έβδομη ερώτηση («Μετά τη συμμετοχή σου στον όμιλο ρητορικής, σε απασχολεί περισσότερο να αποφεύγεις τις εκφραστικές επαναλήψεις και να αποδίδεις τις σκέψεις σου με πλούσιο λεξιλόγιο;»), 4 μαθητές απάντησαν «Πάρα Πολύ» (28,6 %), 5 μαθητές απάντησαν «Πολύ» (35,7 %) και 5 μαθητές απάντησαν «Λίγο» (35,7 %) (βλ. πίνακα 8).

Πίνακας 8

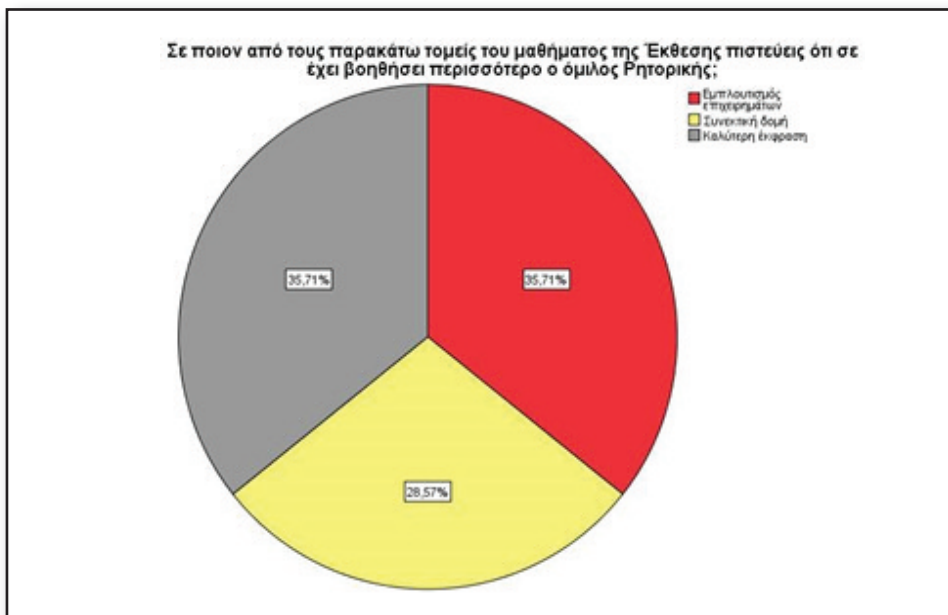
8) Στην όγδοη ερώτηση («Οι γνώσεις που αποκόμισες από τις συζητήσεις που έγιναν στον όμιλο, σε βοήθησαν, ώστε να τεκμηριώνεις καλύτερα τα επιχειρήματά σου;»), 6 μαθητές απάντησαν «Πάρα Πολύ» (42,9 %) 7 μαθητές απάντησαν «Πολύ» (50 %) και 1 μαθητής απάντησε «Καθόλου» (7,1 %) (βλ. πίνακα 9).

Πίνακας 9

9) Στην ένατη ερώτηση («Σε ποιον από τους παρακάτω τομείς του μαθήματος της Έκθεσης πιστεύεις ότι σε έχει βοηθήσει περισσότερο ο όμιλος Ρητορικής;»), 5 μαθητές απάντησαν «Εμπλουτισμός επιχειρημάτων» (35,7%), 4 μαθητές απάντησαν «Συνεκτική δομή» (28,6%) και 5 μαθητές απάντησαν «Καλύτερη έκφραση» (35,7%). Κανένας μαθητής δεν απάντησε «Δεν με έχει βοηθήσει σε κανέναν» (βλ. πίνακα 10).

Πίνακας 10

4. Ποιοτικά αποτελέσματα

A. Καλλιέργεια δεξιοτήτων που ανάγονται στο προσυγγραφικό/προ-ομιλητικό στάδιο

A.1. Παραγωγή ιδεών μέσα από την καταγραφή και αποτίμηση των επιχειρημάτων που κατατίθενται στον διάλογο

Σε ένα πρώτο επίπεδο, διαπιστώνουμε ότι οι μαθητές, στο πλαίσιο του ομίλου, φαίνεται ότι αναπτύσσουν δεξιότητες που είναι ιδιαίτερα χρήσιμες κατά το προσυγγραφικό/προ-ομιλητικό στάδιο. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με τους εκπαιδευτικούς, προβαίνουν στην καταγραφή των επιχειρημάτων που παραθέτει ο συνομιλητής τους, προκειμένου να υποστηρίξει τη θέση του. Στη συνέχεια, τα μελετούν διεξοδικά, προκειμένου να εντοπίσουν τα αδύνατά τους σημεία και να τα αντικρούσουν. Όπως επισημαίνουν και οι εκπαιδευτικοί, έχει παρατηρηθεί σημαντική βελτίωση των μαθητών-μελών του ομίλου στον τομέα αυτόν, κατά τη διάρκεια του σχολικού έτους:

«Βασικά έχω παρατηρήσει εξέλιξη των παιδιών [...] στην ικανότητά τους να ακούν τους άλλους συνομιλητές τους και να μένουν σε αυτά που λένε οι άλλοι για να διατυπώσουν τα δικά τους αντεπιχειρήματα.» (E1)

B. Καλλιέργεια δεξιοτήτων που ανάγονται στο κυρίως συγγραφικό/ομιλητικό στάδιο

B.1. Παράθεση πειστικών και σωστά δομημένων επιχειρημάτων, χωρίς νοηματικά χάσματα

Οι δύο εκπαιδευτικοί επισημαίνουν τη βελτίωση των μαθητών όσον αφορά στη διατύπωση τεκμηριωμένου προφορικού λόγου. Αναγνωρίζουν, μάλιστα, ότι η συμβολή του ομίλου Ρητορικής στον τομέα αυτόν είναι σημαντική:

«Σωστά, αυτό είναι το κέρδος του ομίλου: ότι οι μαθητές, μπορούν να εκτίθενται και να εκφράζονται προφορικά με επιχειρήματα, να οργανώνουν τη σκέψη τους και να την εκφράζουν.» (E1)

Μέσα από την παραπάνω τοποθέτηση, αναδύεται η συμβολή του ομίλου, όσον αφορά στην ικανότητα των μαθητών να υποστηρίζουν την άποψή τους με επιχειρήματα και να οργανώνουν τον λόγο τους, ώστε να πείσουν τον συνομιλητή τους. Παράλληλα, τονίζεται ότι ο όμιλος ρητορικής αποσκοπεί και στη βελτίωση της εκφραστικής ικανότητας των μαθητών, όπως θα αναλυθεί και παρακάτω.

B.2. Αποφυγή σφαλμάτων στην έκφραση, που επιφέρουν παρερμηνείες

Κατά την παραγωγή ενός κειμένου επιχειρηματολογικού χαρακτήρα, καθοριστικό ρόλο επιτελεί η επιλογή του κατάλληλου λεξιλογίου, ώστε να διατυπωθούν ορθά τα επιχειρήματα, να γίνουν κατανοητά από τον αναγνώστη/συνομιλητή και να αποφευχθούν οι παρερμηνείες. Σε διαφορετική περίπτωση, η ισχύς των επιχειρημάτων, καθώς και η πειστικότητα του λόγου αποδυναμώνονται. Εύλογα, λοιπόν, η βελτίωση της έκφρασης των μαθητών αξιολογείται ως ένας από τους πρωταρχικούς στόχους του ομίλου:

«[...] το πολύ μεγάλο στοίχημα είναι να εμπλουτίσουν το εκφραστικό τους κομμάτι σε μια εποχή που η πενία η λεκτική είναι πρόδηλη, καθίσταται όλο και πιο πολύ πρόδηλη μέρα με τη μέρα.» (E2)

Μέσα από τη συνέντευξη, μάλιστα, αναδεικνύεται η θετική επίδραση του ομίλου και στον τομέα αυτόν:

«Βασικά έχω παρατηρήσει εξέλιξη των παιδιών στον τρόπο που εκφράζονται στα επιχειρήματα που διατυπώνουν στις αντικρούσεις. [...] Πάντως πολύ σημαντικό είναι ότι οι μαθητές έχουν μάθει να εκφράζονται προφορικά με μεγαλύτερη ευχέρεια.» (E1)

Οι δύο εκπαιδευτικοί, βέβαια, επισημαίνουν ότι είναι αναγκαία η συνεχής εξάσκηση των μαθητών, μέσα από περαιτέρω δραστηριότητες, ώστε να αντιμετωπιστούν οι αδυναμίες που έχουν εντοπίσει στην έκφραση:

«Εκεί χρειάζεται μια πρόσθετη δουλειά, η οποία έχει σχέση με τη μελέτη λεξιλογίου, δηλαδή περισσότερο με εξάσκηση στο επίπεδο της έκφρασης. [...] Αυτό είναι ένα κενό που πρέπει να δουλέψουμε περισσότερο, το πώς μπορούν να εκφράζονται με μεγαλύτερη ευχέρεια οι μαθητές και με μεγαλύτερη ακρίβεια στη χρήση του λεξιλογίου. Νομίζω ότι εκεί χωλαίνουν περισσότερο οι μαθητές.» (E1)

«Η ακριβολογία είναι κάτι που χιτίζεται συν τω χρόνω. [...] Για τα παιδιά αυτά που έχουν τόσο μεγάλη, τόσο κατακλυσμαία την επίδραση της τεχνολογίας, ίσως να 'ναι ακόμα πιο επιτακτική ανάγκη σε σχέση με εμάς, που είμαστε μια άλλη γενιά...» (E2)

Γ. Καλλιέργεια δεξιοτήτων που ανάγονται στο μετασυγγραφικό/μεθομιλητικό στάδιο

Γ.1. Δημιουργική αξιοποίηση της ανατροφοδότησης που παρέχεται από τους εκπαιδευτικούς και τους συμμαθητές και αναστοχασμός αναφορικά με τα δυνατά και τα αδύνατα σημεία του παραγόμενου λόγου

Η παραγωγή τεκμηριωμένου και πειστικού λόγου απαιτεί διαρκή εξάσκηση. Στην κατεύθυνση αυτή καθοριστικά συνεισφέρει και η λήψη ανατροφοδότησης από τους εκπαιδευτικούς και τους συμμαθητές. Η ανατροφοδότηση αυτή αναδεικνύει ενδεχόμενες αδυναμίες του κειμένου που παράχθηκε και δημιουργεί το κατάλληλο περιβάλλον, ώστε ο κάθε μαθητής να κατανοήσει τον τομέα στον οποίο υστερεί και να ενισχύσει την πειστικότητα του λόγου του, στο πλαίσιο ενός γόνιμου αναστοχασμού. Επομένως, μέσα από αυτή τη διαδικασία, ο μαθητής όχι μόνο εξοικειώνεται, αλλά αντιλαμβάνεται και την αξία της συγκεκριμένης ανατροφοδότησης, που ενδεχομένως αξιοποιήσει σε επόμενα στάδια. Η παροχή ανατροφοδότησης αποτελεί αναπόσπαστο στάδιο των δραστηριοτήτων του ομίλου, ιδιαίτερα μάλιστα των αγώνων αντιλογίας. Στη διαδικασία αυτή συμμετέχουν τόσο οι καθηγητές, όσο και τα υπόλοιπα μέλη του ομίλου:

«Ο όμιλος περιλαμβάνει κάποιους αγώνες αντιλογίας που γίνονται στο σχολείο με ομάδες μαθητών από τον ίδιο τον όμιλο. Σε αυτές τις ομάδες, στην αρχή είχαμε σκεφτεί να συμμετέχουμε και εμείς ως δύο από τα μέλη των δύο τριμελών ομάδων, άρα ουσιαστικά ήταν τέσσερις μαθητές από τα μέλη του ομίλου και δύο εμείς, για να βοηθήσουμε λίγο τα παιδιά πρακτικά στο πώς εκφράζονται, πώς διατυπώνουν τα επιχειρήματα, πώς αντικρούουν κλπ. Τώρα οι αγώνες γίνονται μόνο με τη συμμετοχή των μαθητών και όχι τη δική μας. Εμείς τους καθοδηγούμε λίγο περισσότερο ως κριτική επιτροπή, λέγοντας κάποια σχόλια στο τέλος του κάθε αγώνα που ακολουθεί μια συγκεκριμένη δομή που προβλέπεται για αυτούς τους αγώνες.» (E1)

Οι μαθητές, στο πλαίσιο του ομίλου, όπως καταδείχθηκε και από τα παραπάνω αποτελέσματα που προέκυψαν από το ποιοτικό σκέλος της έρευνας (βλ. τα παραθέματα των εκπαιδευτικών στις κατηγορίες Α.1., Β.1. και Β.2. στην παρούσα ενότητα), βελτιώθηκαν σε σημαντικό βαθμό στους τομείς που επισημαίνουν οι εκπαιδευτικοί στο παραπάνω απόσπασμα (καταγραφή και αντίκρουση των επιχειρημάτων του συνομιλητή, διατύπωση επιχειρημάτων που χαρακτηρίζονται από σαφήνεια και πληρότητα).

5. Συζήτηση

Από την εξέταση των ευρημάτων της έρευνας ανακύπτουν ενδιαφέροντα στοιχεία, που θα επιχειρήσουμε να αναδείξουμε στη συνέχεια, με άξονα τη σειρά των ερωτήσεων του ερωτηματολογίου που διανεμήθηκε στους μαθητές. Όπως προκύπτει από τα αποτελέσματα της έρευνας, οι περισσότεροι μαθητές υποστηρίζουν ότι μετά τη συμμετοχή τους στον όμιλο Ρητορικής, δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στη διεξοδική ανάπτυξη των επιχειρημάτων τους, καθώς και στην εμβάθυνση σε αυτά, προκειμένου να πείσουν τον συνομιλητή/αγνώστη για την ορθότητα των λεγομένων τους (ερ. 1). Η επισήμανση αυτή επιβεβαιώνεται και από τις τοποθετήσεις των εκπαιδευτικών, που τονίζουν τη βελτίωση των μαθητών, όσον αφορά στον τομέα της επιχειρηματολογίας (κωδικός Β.1. του συστήματος των κατηγοριών που αξιοποιήθηκε στο ποιοτικό σκέλος της έρευνας). Το αποτέλεσμα αυτό αποτελεί μια πρώτη ένδειξη για την θετική επίδραση του ομίλου και των δραστηριοτήτων του, οι οποίες στόχο έχουν την ανάπτυξη της επιχειρηματολογίας των μαθητών. Αξίζει να αναφερθεί ότι ορισμένοι μαθητές αναφέρουν πως δεν ανέπτυξαν αρκετά τη συγκεκριμένη δεξιότητα, γεγονός που, ενδεχομένως, θα μπορούσε να συσχετισθεί με την κυριαρχία των ψηφιακών τεχνολογιών στην καθημερινότητα των μαθητών, όπου οι εικόνες και τα οπτικοακουστικά μέσα κυριαρχούν έναντι του γραπτού λόγου.

Παράλληλα, το μεγαλύτερο ποσοστό των μαθητών, απαντά ότι, λόγω της συμμετοχής του στον όμιλο Ρητορικής, πριν από την Παραγωγή Λόγου, στο μάθημα της Νεοελληνικής Γλώσσας, προβαίνει στην καταγραφή των επιχειρημάτων που διαθέτει για το υπό εξέταση θέμα, ώστε στη συνέχεια να επιλέγει τα πιο ισχυρά και να απορρίπτει τα αδύνατα (ερ. 2). Από την απάντηση αυτή, συμπεραίνουμε ότι οι μαθητές, μέσα από τη συμμετοχή τους στον όμιλο Ρητορικής, φαίνεται να κατανοούν και τη σημασία που έχει η σχεδιαγραμματική αποτύπωση των επιχειρημάτων για τη διατύπωση πειστικού λόγου. Η παρατήρηση αυτή μπορεί να συσχετιστεί και με την καταγραφή, από μέρους των μαθητών, των επιχειρημάτων που παρατίθενται στον διάλογο στο πλαίσιο του ομίλου, με στόχο να τα αντικρούσουν στη συνέχεια (πρβλ. τον κωδικό Α.1. του συστήματος των κατηγοριών που αξιοποιήθηκε στο ποιοτικό σκέλος της έρευνας). Ως προς τους μαθητές που αναφέρουν ότι δεν ανέπτυξαν επαρκώς τη συγκεκριμένη δεξιότητα, θα μπορούσαμε υποθετικά να το αποδώσουμε στο περιοριστικό πλαίσιο των Πανελλαδικών Εξετάσεων, το οποίο επιδρά ανασταλτικά στην κατεύθυνση αυτή, καθώς πολλοί μαθητές συχνά καταφεύγουν στην απομνημόνευση επιχειρημάτων, με αποκλειστικό στόχο την αξιοποίησή τους σε εξεταστικό περιβάλλον.

Ένας παράγοντας ακόμη, που επηρεάζει σημαντικά την επίδοση των μαθητών στο μάθημα της Νεοελληνικής Γλώσσας, είναι η ικανότητά τους να αξιοποιούν, στο προσυγγραφικό/προ-ομιλητικό στάδιο, προγενέστερες γνώσεις που αποκόμισαν κατά την ανάγνωση επιστημονικών συγγραμμάτων, δοκιμίων ή άλλων πηγών (ερ. 3). Από τα αποτελέσματα της έρευνας σχετικά με το ζήτημα αυτό, προκύπτει ότι οι μισοί από τους μαθητές-συμμετέχοντες στην έρευνα απαντούν ότι δεν διευρύνουν συστηματικά τις γνώσεις τους μελετώντας βιβλία. Το γεγονός αυτό είναι δυνατόν να ερμηνευθεί, αν λάβουμε υπόψη μας το ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο. Οι μαθητές έρχονται σε επαφή, στην καθημερινότητά τους, με ποικίλες επιδράσεις από τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας (τηλεόραση, διαδίκτυο, κλπ), τα οποία αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα της ζωής τους. Το περιβάλλον του διαδικτύου, όπου είναι δυνατόν να συνυπάρξει με το κείμενο και το οπτικοακουστικό υλικό, τους ελκύει περισσότερο. Είναι προφανές ότι το έργο του ομίλου Ρητορικής στον τομέα αυτό καθίσταται ιδιαίτερα δύσκολο. Δεν πρέπει, ωστόσο να υποτιμηθεί το γεγονός ότι αρκετοί μαθητές, με αφορμή δραστηριότητες του ομίλου, επιδιώκουν την επαφή με το επιστημονικό βιβλίο, γεγονός που αναδεικνύει την σημαντική προσπάθεια που καταβάλλεται στον όμιλο Ρητορικής, και σε αυτόν τον τομέα.

Από τη μελέτη των αποτελεσμάτων της έρευνας, διαπιστώνουμε ότι σχεδόν όλοι οι μαθητές υποστηρίζουν πως, κατά το κυρίως συγγραφικό/ομιλητικό στάδιο, επιδιώκουν να συνδέουν μεταξύ τους τα επιχειρήματα που παραθέτουν, χρησιμοποιώντας τις κατάλληλες διαρθρωτικές λέξεις και φράσεις, μεριμνώντας, παράλληλα, για τη λογική διάταξη των επιχειρημάτων τους (ερ. 4, 5). Η βελτίωσή τους στον τομέα αυτόν, μάλιστα, επιβεβαιώνεται και από τις τοποθετήσεις των εκπαιδευτικών που παρατέθηκαν στο ποιοτικό σκέλος της έρευνας (κωδικός Β.1. του συστήματος των κατηγοριών που αξιοποιήθηκε στο ποιοτικό σκέλος της έρευνας). Το γεγονός αυτό αποτελεί μια ένδειξη ότι οι μαθητές, μέσα από τις δραστηριότητες του ομίλου, όπου επιδιώκεται η παραγωγή καλά δομημένου λόγου, φαίνεται να έχουν κατανοήσει ότι η συνοχή και η συνεκτικότητα αποτελούν βασικές προϋποθέσεις για την ανάπτυξη πειστικού λόγου, γραπτού ή προφορικού.

Βλέπουμε, επίσης, ότι η πλειοψηφία των μαθητών υποστηρίζει πως δίνει έμφαση στην σαφή διατύπωση των επιχειρημάτων και αποφεύγει τις εκφραστικές επαναλήψεις (ερ. 6, 7). Διαφαίνεται και εδώ, λοιπόν, η θετική επίδραση του ομίλου και των δραστηριοτήτων του, που αποσκοπούν στη διατύπωση λόγου που θα χαρακτηρίζεται από πειστικότητα και σαφήνεια. Η βελτίωση των μαθητών στον τομέα αυτόν, ως απόρροια της συμμετοχής τους στον όμιλο, επισημαίνεται και από τους εκπαιδευτικούς (κωδικός Β.2. του συστήματος των κατηγοριών ανάλυσης). Δεν παραβλέπουμε ότι ορισμένοι μαθητές αναφέρουν πως δεν μεριμνούν επαρκώς για την αποφυγή εκφραστικών επαναλήψεων. Το συγκεκριμένο γεγονός θα μπορούσε ίσως να συσχετισθεί με τον ιδιαίτερο γλωσσικό κώδικα που συχνά αξιοποιείται στο διαδίκτυο (π.χ. συντομογραφίες, ξένη ορολογία), καθώς και με το φαινόμενο της λεξιπενίας, το οποίο επεσήμαναν και οι δύο εκπαιδευτικοί, λέγοντας, μάλιστα, ότι η «Εκφραση» αποτελεί τον τομέα εκείνον στον οποίο πρέπει να εστιάσουν στις επόμενες δραστηριότητες του ομίλου.

Επιπλέον, παρατηρούμε ότι σχεδόν όλοι οι μαθητές υποστηρίζουν πως, μέσα από τις συζητήσεις που λαμβάνουν χώρα στο πλαίσιο του Ομίλου, έλαβαν χρήσιμη ανατροφοδότηση, την οποία και αξιοποίησαν για την τεκμηρίωση των επιχειρημάτων τους και την ενίσχυση της πειστικότητας του λόγου τους στο μάθημα της Νεοελληνικής Γλώσσας (ερ. 8). Η σημασία που αποδίδεται στην ανατροφοδότηση, στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων του ομίλου, τονίστηκε και από τους εκπαιδευτικούς κατά τη διάρκεια της συνέντευξης (πρβλ. τον κωδικό Γ.1. του συστήματος των κατηγοριών ανάλυσης που αξιοποιήθηκε στο ποιοτικό σκέλος της έρευνας).

Τέλος, αξίζει να σημειώσουμε ότι όλοι μαθητές ανέφεραν πως, λόγω της συμμετοχής τους στον όμιλο Ρητορικής έχουν βελτιωθεί σημαντικά σε κάποιον από τους επιμέρους τομείς βάσει των οποίων αξιολογείται η παραγωγή λόγου (ερ. 9). Το ζήτημα αυτό αναδεικνύεται και από τις απαντήσεις των μαθητών στις προηγούμενες ερωτήσεις του ερωτηματολογίου.

Συνοψίζοντας τις παραπάνω παρατηρήσεις, από τα αποτελέσματα τόσο του ποσοτικού, όσο και του ποιοτικού σκέλους της έρευνας προκύπτει ότι, σύμφωνα με τις απόψεις των μαθητών και των εκπαιδευτικών, ο όμιλος Ρητορικής φαίνεται να εφοδιάζει τους μαθητές με δεξιότητες που μπορούν να αξιοποιηθούν σε όλα τα στάδια παραγωγής λόγου (προσυγγραφικό/προ-ομιλητικό, κυρίως συγγραφικό/ομιλητικό, μετασυγγραφικό/μεθομιλητικό). Αξίζει να τονιστεί η βελτίωση που σημειώθηκε στον λόγο των μαθητών, μέσα από τη συμμετοχή τους στον όμιλο, σε επίπεδο περιεχομένου, δομής και έκφρασης. Η θετική αυτή επίδραση των ομίλων Ρητορικής επισημαίνεται και από άλλους μελετητές (Λουτριανάκη, 2007: 258, 270-271). Η συμμετοχή, λοιπόν, των μαθητών στον όμιλο Ρητορικής, φαίνεται να συμβάλλει στη δημιουργία ευνοϊκών προϋποθέσεων για τη βελτίωση της επίδοσής τους στο μάθημα της Νεοελληνικής Γλώσσας. Τα συμπεράσματα αυτά συμβαδίζουν και με τα αποτελέσματα άλλων, πρόσφατων ερευνών, που αναδεικνύουν τη θετική συμβολή της Ρητορικής στη βελτίωση της σχολικής επίδοσης των μαθητών, μέσα από δραστηριότητες όπως οι αγώνες αντιλογίας (Ko & Mezuk, 2021, Schueler & Larned, 2023, Shackelford, 2019).

Όσον αφορά στους μαθητές που δήλωσαν ότι δεν ανέπτυξαν σημαντικά τις διερευνώμενες δεξιότητες, η ερμηνεία που προτείνεται είναι υποθετική και εδράζεται στη διαπίστωση ότι οι μαθητές προτιμούν την τηλεόραση και το Διαδίκτυο έναντι των έντυπων μέσων (Στάμου κ.ά., 2013: 328-329). Η συχνή επαφή των μαθητών με κείμενα ψηφιακής μορφής, που συχνά χαρακτηρίζονται από γλωσσικά λάθη, ενδεχομένως να αποτελεί έναν παράγοντα που επιδρά ανασταλτικά στην επίδραση του ομίλου Ρητορικής. Τα συγκεκριμένα ζητήματα παραμένουν ανοικτά και θα μπορούσαν να αποτελέσουν αντικείμενο ενασχόλησης για μελλοντικές έρευνες.

Χωρίς να παραβλέπουμε την πολυπαραγοντική φύση του ζητήματος της επίδοσης των μαθητών (π.χ. οικογενειακός κύκλος, κοινωνικό υπόβαθρο, πρόσθετη διδακτική στήριξη), μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι τα αποτελέσματα της έρευνας, προβάλλουν τη θετική δυναμική των ομίλων Ρητορικής στον τομέα αυτόν και μπορούν να αξιοποιηθούν ως αφετηρία για περαιτέρω έρευνα.

Σημειώσεις

* Το παρόν άρθρο βασίζεται σε ερευνητική εργασία μου που εκπονήθηκε κατά το ακαδημαϊκό έτος 2018-2019, στο πλαίσιο του μαθήματος «Πρακτική Άσκηση: Διδασκαλία και Έρευνα στο Σχολικό Περιβάλλον», του Π.Μ.Σ. «Θεωρία, Πράξη και Αξιολόγηση του Εκπαιδευτικού Έργου», του Παιδαγωγικού Τμήματος Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης του Ε.Κ.Π.Α.

1. Για λόγους αναγνωσιμότητας του κειμένου και μόνον, χρησιμοποιούμε το αρσενικό γένος όταν αναφερόμαστε στο φύλο μαθητών και εκπαιδευτικών.
2. Η Λουτριανάκη (2007: 270-272), μάλιστα, αναφέρεται σε συγκεκριμένες μεθοδολογικές αρχές που θα πρέπει να διέπουν τη λειτουργία των ομίλων ρητορικής (π.χ. καθοδηγητικός ρόλος εκπαιδευτικού, αξιοποίηση ομαδοσυνεργατικών μορφών διδασκαλίας, μαθητοκεντρικός χαρακτήρας δραστηριοτήτων), προτείνοντας και συγκεκριμένες δραστηριότητες για εφαρμογή στο πλαίσιο ενός ρητορικού ομίλου (π.χ. εκφραστική ανάγνωση, παιχνίδι ρόλων, προτρεπτικός λόγος).
3. Η αμφισβήτηση των κυρίαρχων «Λόγων» παραπέμπει στις αρχές της Κριτικής Παιδαγωγικής (Κατσαρού, 2020: 131-132).
4. Η συγγραφή της ενότητας αυτής βασίστηκε στη συνοπτική περιγραφή του ομίλου, που αντλήθηκε στις 22/03/2019 από την ιστοσελίδα του σχολείου, καθώς και στη συνέντευξη (ημ/νία συνέντευξης: 28/03/2019) με τους εκπαιδευτικούς-υπευθύνους για τη λειτουργία του ομίλου (E1 και E2).

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Εγγλέζου, Φ. (2013) Αγώνες αντιλογίας (debate) και επιχειρηματολογία στη διδακτική προσέγγιση του γνωστικού αντικείμενου της Γλώσσας. Στο Γ. Αλεξανδράτος, Γ. Μπαραλός & Π. Παπαδοπούλου (επιμ.). *1ο πανελλήνιο συνέδριο Π. Ε. Σ. Σ. «Σύγχρονες Διδακτικές Προσεγγίσεις»*. ΚΟΡΙΝΘΟΣ, 23-24 Νοεμβρίου 2013. Πρακτικά – Τόμος 1ος (σσ. 114-123). Ανακτήθηκε 22/06/2022 από <http://www.pess.gr/images/praktika/synedrio1/Praktika-PESS-T 1 - Korinthos - 2013.pdf>.
- Εγγλέζου, Φ. (2018) Η αντιλογία (debate) στο μεταίχμιο της κριτικής παιδαγωγικής και της ρητορικής παιδείας για την ανάπτυξη ενεργών πολιτών. Στο Γ. Κατσαϊμπούρα, Τ. Λιάμπας & Π. Παυλίδης (επιμ.), *Η Κριτική Εκπαίδευση για το σχολείο των κοινωνικών αναγκών*. Πρακτικά 1ου Πανελληνίου Συνεδρίου Κριτικής Εκπαίδευσης. 20-22 Απριλίου 2018. (σσ. 220-235). Ανακτήθηκε 22/06/2022 από <https://www.eled.auth.gr/documents/ΠΡΑΚΤΙΚΑ 1ο ΠΣΚΕ 2018.pdf>.
- Κασσωτάκης, Μ. (2013) *Η αξιολόγηση της επίδοσης των μαθητών. Θεωρητικές προσεγγίσεις και πρακτικές εφαρμογές*. Αθήνα: Γρηγόρη.
- Κατσαρού, Ε. (2020) *Η δημοκρατία στο σχολείο. Προοπτικές από την αξιοποίηση διαδικασιών έρευνας-δράσης και κριτικού γραμματισμού*. Αθήνα: Κριτική.
- Λουτριανάκη, Ε. (2007) Η ρητορική ως διδακτική μέθοδος και ως διδακτικό αντικείμενο. Στο Γ. Χαριτίδου (επιμ.), *Πανελλήνια Ένωση Φιλολόγων. Σεμινάριο 34. Προγράμματα Σπουδών των Φιλολογικών Μαθημάτων στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση και Νέα Διδακτικά Βιβλία*. (σσ. 258-275). Αθήνα: Ελληνοεκδοτική.

- Μήτσης, Ν. Σπ. (2019) *Γλώσσα, Γλωσσολογία και Γλωσσική διδασκαλία. Η διδακτική της Γλώσσας ως αυτόνομος επιστημονικός κλάδος της Εφαρμοσμένης Γλωσσολογίας*. Αθήνα: Γρηγόρη.
- Μιχάλης, Α. (2020) *Γλωσσική διδασκαλία και πρακτικές γραμματισμού στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση*. Αθήνα: Gutenberg.
- Μιχάλης, Α. (2023) Προγράμματα σπουδών της νέας ελληνικής γλώσσας στο γυμνάσιο: η αξιοποίηση των ψηφιακών τεχνολογιών στη γλωσσική διδασκαλία. Στο Αικ. Τσέκου, Α. Κατσαμάγκος, Αν. Παπαδοπούλου & Ξ. Φουλίδη (επιμ.). *Πρακτικά Διεθνούς επιστημονικού συνεδρίου «Αναλυτικά Προγράμματα: Θεωρία και Πράξη». Β' ΤΟΜΟΣ* (σσ. 424-435) Ανακτήθηκε 18/4/2023, από https://dide-dytik.att.sch.gr/wp-content/uploads/2023/03/praktika-2222_compressed-1.pdf.
- Σπανός, Γ.Ι. & Μιχάλης, Α.Ν. (2012) *Η Νεοελληνική Γλώσσα στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση. Διδακτική Μεθοδολογία & Αξιολόγηση Αναλυτικού Προγράμματος*. Αθήνα: Κριτική.
- Στάμου, Α., Γρίβα, Ε. & Τσιούλης, Α. (2013) Οι εξωσχολικές πρακτικές γραμματισμού των μαθητών/τριων του Δημοτικού: μια καταγραφή των απόψεων και των προτιμήσεών τους. Στο Ν. Τσιτσανούδη-Μαλλίδη (επιμ.), *Γλώσσα και σύγχρονη (πρωτο)σχολική εκπαίδευση. Επίκαιρες προκλήσεις και προοπτικές* (σσ. 304-339). Αθήνα: Gutenberg.
- Τσάφος, Β. (2014) *Αναλυτικό πρόγραμμα. Θεωρητικές προσεγγίσεις και εκπαιδευτικοί προσανατολισμοί. Αναζητώντας νέες σταθερές σε έναν αβέβαιο κόσμο*. Αθήνα: Μεταίχιμο.
- Τσιώλης, Γ. (2014) *Μέθοδοι και τεχνικές ανάλυσης στην ποιοτική κοινωνική έρευνα*. Αθήνα: Κριτική.
- Φρυδάκη, Ε. (2009) *Η διδασκαλία στην τομή της νεωτερικής και της μετανεωτερικής σκέψης*. Αθήνα: Κριτική.

Ξερόγλωσση

- Baker, M. (2009) Argumentative Interactions and the Social Construction of Knowledge. In N. Muller Mirza & A-N Perret-Clermont (eds), *Argumentation and Education. Theoretical Foundations and Practices* (pp. 127-144). Dordrecht: Springer.
- Balyer, A. & Gunduz, Y., (2012) Effects of structured extracurricular facilities on students' academic and social development. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, Vol. 46, pp. 4803-4807.
- Barktus, K.R, Nemelka, B., Nemelka, M. & Gardner, P. (2012) *Clarifying The Meaning Of Extracurricular Activity: A Literature Review Of Definitions*. American Journal Of Business Education, Vol 5 (No. 6), pp. 693-704.
- Feldman, A.F. & Matjasko, J.L. (2005) The Role of School-Based Extracurricular Activities in Adolescent Development: A Comprehensive Review and Future Directions. *Review of Educational Research*, Vol 75 (No. 2), pp. 159-210.

- Freeley, A. J. & Steinberg, D. L. (2009) (12th edition) *Argumentation and Debate. Critical Thinking for Reasoned Decision Making*. Boston: Wadsworth Cengage Learning.
- Freeman, R. (2017) The Relationship Between Extracurricular Activities And Academic Achievement, *Dissertations*, No 245. Αντλήθηκε στις 25/03/19, από <https://digitalcommons.nl.edu/diss/245>.
- Ko, T. M. & Mezuk, B. (2021) Debate participation and academic achievement among high school students in the Houston Independent School District: 2012 – 2015. *Educational Research and Reviews*, Vol 16, No 6, pp. 219-225.
- Lipscomb, S. (2007) Secondary school extracurricular involvement and academic achievement: a fixed effects approach. *Economics of Education Review*, Vol 26 (No. 4), 463-472.
- Mayring, P. (2015) Qualitative Content Analysis: Theoretical Background and Procedures. In A. Bikner-Ahsbahs, Ch. Knipping & N. Presmeg (eds), *Approaches to Qualitative Research in Mathematics Education. Examples of Methodology and Methods* (pp. 365-380). Dordrecht: Springer.
- Mayring, P. (2022) *Qualitative Content Analysis. A step-by-Step Guide*. London: SAGE Publications.
- Nussbaum, E. M. (2012) Argumentation and Student-Centered Learning Environments. In D. Jonassen & S. Land (Eds), *Theoretical Foundations of Learning Environments* (2nd edition: 114-141). New York and London: Routledge.
- Rapanta, Ch. (2019). *Argumentation Strategies in the Classroom*. Wilmington: Vernon Press.
- Schueler, B. E. & Larned, K. E. (2023) Interscholastic Policy Debate Promotes Critical Thinking and College-Going: Evidence From Boston Public Schools. *Educational Evaluation and Policy Analysis*, <https://doi.org/10.3102/01623737231200234>.
- Shackelford, D. (2019) The BUDL Effect: Examining Academic Achievement and Engagement Outcomes of Preadolescent Baltimore Urban Debate League Participants. *Educational Researcher*, Vol. 48, No 3, 45-157.
- Snider, A. & Schnurer, M. (2002). *Many sides. Debate Across the Curriculum*. New York: International Debate Education Association.
- Trapp, R., Zompetti, J. P., Motiejunaite, J. & Driscoll, W. (2005) *Discovering the world through debate. A practical guide to educational debate for debaters, coaches, and judges* (3rd edition). New York: International Debate Education Association.

Μεταφρασμένη

- Cohen, L., Manion, L. & Morrison, K. (2007) *Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας* (μτφρ. Στ. Κυρανάκης, Μ. Μαυράκη, Χρ. Μητσοπούλου, Μ. Φιλοπούλου). Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Creswell, J. (2016) *Η Έρευνα στην Εκπαίδευση. Σχεδιασμός, Διεξαγωγή και Αξιολόγηση Ποσοτικής και Ποιοτικής Έρευνας* (μτφρ. Ν. Κουβαράκου). Αθήνα: Εκδοτικός Όμιλος Ίων.

- Pernot, L. (2005) *Η Ρητορική στην αρχαιότητα* (μτφρ. Ξ. Τσελέντη, επιμ. Β. Σερέτη). Αθήνα: Δαίδαλος – Ι. Ζαχαρόπουλος.
- Robson, C. (2010) *Η έρευνα του πραγματικού κόσμου. Ένα μέσον για κοινωνικούς επιστήμονες και επαγγελματίες ερευνητές* (μτφρ. Β. Νταλάκου, Κ. Βασιλικού). Αθήνα: Guttenberg.

Άλλες πηγές

- Υπουργική απόφαση υπ' αριθμ. 142758/Δ2/04.09.2018 «Οδηγίες για τη διδασκαλία των φιλολογικών μαθημάτων στις Α' και Β' τάξεις Ημερήσιου ΓΕΛ για το σχολικό έτος 2018 – 2019». Ανακτήθηκε στις 12/09/2022 από <https://www.minedu.gov.gr/lykeio-2/didaktea-exet-yli-lyk/36709-04-09-18-odigies-gia-ti-didaskalia-ton-filogikon-mathima-ton-stis-a-kai-v-takseis-imerisiou-gel-gia-to-sxoliko-etos-2018-2021>.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Στο Παράρτημα παρατίθεται το ερωτηματολόγιο που χρησιμοποιήθηκε, για τους σκοπούς της παρούσας έρευνας.

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

- Η παρούσα έρευνα διενεργείται στο πλαίσιο της Πρακτικής Άσκησης του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Θεωρία, Πράξη και Αξιολόγηση του Εκπαιδευτικού Έργου» του τμήματος Φ.Π.Ψ. της Φιλοσοφικής σχολής Ε.Κ.Π.Α. Τα δεδομένα που θα συλλεχθούν θα είναι απολύτως ανώνυμα και θα αξιοποιηθούν αποκλειστικά για τους σκοπούς της παρούσας έρευνας.
- Παρακαλώ να απαντήσετε στα ερωτήματα με τη σειρά που αυτά παρατίθενται, βάζοντας στο πεδίο της προτίμησής σας το σύμβολο (x).
- Σας ευχαριστώ εκ των προτέρων για το χρόνο που θα διαθέσετε.

Μετά τη συμμετοχή σου στον όμιλο ρητορικής...

1. Προσπαθείς περισσότερο να εμβαθύνεις και να αναπτύσσεις διεξοδικά τα επιχειρήματα που χρησιμοποιείς;

Πάρα πολύ Πολύ Λίγο Καθόλου

2. Φροντίζεις περισσότερο να καταγράφεις τα επιχειρήματά σου ώστε στη συνέχεια να επιλέγεις τα πιο ισχυρά και να απορρίπτεις τα αδύνατα;

Πάρα πολύ Πολύ Λίγο Καθόλου

3. Νιώθεις περισσότερο την ανάγκη να εμπλουτίσεις τις γνώσεις σου επάνω σε διάφορα διαχρονικά θέματα διαβάζοντας βιβλία;

Πάρα πολύ Πολύ Λίγο Καθόλου

4. Φροντίζεις περισσότερο να συνδέεις τα επιχειρήματά σου στην έκθεση με τις κατάλληλες συνδετικές λέξεις και φράσεις;

Πάρα πολύ Πολύ Λίγο Καθόλου

5. Φροντίζεις περισσότερο για τη λογική διάταξη των επιχειρημάτων σου;

Πάρα πολύ Πολύ Λίγο Καθόλου

6. Σε απασχολεί περισσότερο να διατυπώνεις τα επιχειρήματά σου έτσι ώστε να διέπονται από σαφήνεια και ακρίβεια;

Πάρα πολύ Πολύ Λίγο Καθόλου

7. Σε απασχολεί περισσότερο να αποφεύγεις τις εκφραστικές επαναλήψεις και να αποδίδεις τις σκέψεις σου με πλούσιο λεξιλόγιο;

Πάρα πολύ Πολύ Λίγο Καθόλου

8. Οι γνώσεις που αποκόμισες από τις συζητήσεις που έγιναν στον όμιλο, σε βοήθησαν, ώστε να τεκμηριώνεις καλύτερα τα επιχειρήματά σου;

Πάρα πολύ Πολύ Λίγο Καθόλου

9. Σε ποιον από τους παρακάτω τομείς του μαθήματος της Έκθεσης πιστεύεις ότι σε έχει βοηθήσει περισσότερο ο όμιλος Ρητορικής;

Εμπλουτισμός επιχειρημάτων

Συνεκτική δομή

Καλύτερη έκφραση

Δεν με έχει βοηθήσει σε κανέναν